

„SZÁMKIVETETTEK ÉS KISZOLGÁLTATOTTAK VOLTUNK”

– Oláh-Gál Elvira beszélgetése Szotyori Nagy Simonnal –

Nagy Simon portája Szotyorban nyitva áll a betoppanó ismerősök előtt. Láthatóan gépesített gazdasági tevékenységet folytat a több generációt magába foglaló család. Amikor a család legidősebb tagját, a hetvenes éveiben járó Nagy Simont az ősokról kérdezem, a Pálmay¹ adja kezembe, a Háromszék vármegye nemes családjai című könyvet. Felütöm a Nagy családhoz: „a Nagy család tagjai a XVI. században hivatalt nemigen viseltek, családi hagyományaikra és székely főnemes voltokra mindig büszkék voltak. Ha azonban hazájokat, vagy vallásukat veszélyeztetve látták, egy percig sem késtek kardot rántani. Báthori Zsigmond legbizalmasabb tanácsosa, Nagy Tamás midőn az országgyűlési ellenzék elnémítására törekvő intézkedéseket látta, kardot rántott a fejedelem ellen. Nagy Barabás inkább börtönbe vettette magát, de a jezsuiták betelepítésébe nem nyugodott bele. [Nagy] György Székely Mózessel együtt esett el a Barcaságon. [Nagy] Józsefet a szászok Segesvár mellett karóba húzták. I. Ferenc császár és király Nagy Ferencnek a »bátor szív« előnevet adományozta, a franciák elleni csatákban tanúsított vitézségéért. Mint huszár főhadnagy, egy század székely huszárral több mint 300–400 embert tett harcképtelenné. Később Erdély lovassági generálisa lett. A századok során dicső haditettek fűződnek a Szotyori Nagy család nevéhez.”

– És ha tovább olvassuk, azt írja Pálmay: „A Szotyori Nagyok, mint ellenzéki nemes székelyek, nem siettek armálist szerezni.” A családi emlékezet szerint Udvarhelyszékről, pontosabban Pálfalváról származik a családunk. Az említett napóleoni háborúban vitézkedő Nagy Ferenc² kúriája még megvan a hátsó udvaron, ő építtette.

– Azt mégis feljegyezték a családtörténetben, hogy nemességet a család háromszor is kapott az erdélyi fejedelmektől. Első nemeslevelük 1585. szeptember 27-én kelt, melyet Báthori Zsigmond Nagy Elek de Zotiornak

1 Pálmay József: *Háromszék vármegye nemes családjai*. Sepsiszentgyörgy, 1901.

2 Nagy család (Bátorszívi). Nagy Ferenc huszár ezredbeli főhadnagy 1834-ben „bátor szívi” praedicatummal I. Ferenc király által erdélyországi nemességre emeltetett. (Nagy Iván: *Magyarország családai czimerekkel, nemzetrendi táblákkal*. Budapest, 1861, Kiadja: Ráth Mór. 86. o)

adományozott. Bocskai István 1606. november 6-án Szotyori Nagy Pált, Jánost és Tamást újabb nemességgel jutalmazta. Nagy Gergely pedig 1607. április 23-án Rákóczi Zsigmondtól nyert nemeslevelet. Ha hozzátesszük a császári kitüntető címet is, akkor négyszer kapott nemességet.

- Apám fontosnak tartotta a történeti ismereteket. Pálmay József könyve megvolt a családnak, nem ez az új kiadás, hanem a régi, amit 1901-ben nyomtattak, szép aranybetűs kötéssel. De amikor elvittek, kiemelték minket, akkor mindent széthordtak. Itt maradtak a Jókai és Mikszáth-levelek is például, amiket őrzött a család még abból az időből, amikor a sepiillyefalvi kerület képviselőjeként több levelet is váltottak a dédapámmal.³ Nagy Károly dédapám ellenzéki volt. Korteskedett a választásnál, előbb Jókaiért, majd a követségben őt követő Mikszáth Kálmán győzelméért. Mikor minket elvittek 1949-ben, éjjel, egy negyvenkilős csomaggal, nem az volt az első, hogy az iratokat mentsük. Az ebédlőben volt egy kalotaszegi faragott asztalka, annak a fiókjában őrizték szüleim az értékes iratokat. Édesanyám különösen nagy értéknek tartotta a leveleket. Feldúltak mindet, olyan emberek kezébe kerültek, akik nem értékelték, ki tudja mire használták?! Igen, ismertük a családtörténetet. Báthori Zsigmondtól – akkor még Erdély vajdája volt, nem fejedelem – kapott először nemeslevelet egyik ősöm. Tordán kelt a levél. Aztán az öreg Rákóczi fejedelem⁴, a székelyek ispánja állított ki nemeslevelet Fogaras várában, amit be is jegyeztek a *Királyi Könyvek*be.⁵ Bocskai Magyarország és Erdély fejedelme Kassán kelt levelével iktatta Nagy Pált és általa testvéreit, Tamást és Jánost,⁶

3 Mikszáth Kálmán hagyatékában például megmaradt az a levél, amelyet Szotyori Nagy Károlynak írt, válaszként, hogy címzett elküldte a szabadelvű párt illyefalvi kerületének követjelölésről szóló jegyzőkönyvét. A levél zárósorait idézem: „De így is kellett annak lenni. Hiszen olyan természetes, hogy a világ legelső fegyverforgató népe, a székely ismerje fel leginkább, hogy milyen nyilakkal kell mainapság verekedni. Én a magaméival testestől, lelkestől odaállok a székely érdekek védelmére. Méltóztassék ezt, kérem, addig is közölni a nemes székely választókkal, míg én élőszóval tehetném, egyszersmind fogadja mélyen tisztelt elnök úrnak stb.” Közli: Mikszáth Kálmán: *A székelyek között*, Budapest, 2010, Noran Libro Kiadó.

4 Rákóczi Zsigmondot (1544–1608) 1607 februárjában választották Erdély és a Részek fejedelmévé, mindössze egy évig viselte a tisztséget, lemond Báthori Gábor javára.

5 *Királyi Könyvek* (latinul *Libri Regii*) a királyi kancellárián vezetett másolati könyvek voltak, melyekbe a király nevében kiadott jelentősebb okiratokat bemásolták, feljegyezték.

6 Nagy család (Szotyori). Háromszéki székely család, közülük 1789-ben élt szotyori Nagy Barnabás, kinek neje Veress Borbála volt. Tamás 1815, János 1848 körül ügyvédek. (Nagy Iván: i. m.)

Magyarország és Erdély nemesei közé. Címert is adományozott az őseimnek, ma is ott van a szotyori református templom szószékkorona-ján és a családi kriptá homlokzatán: a pajzson két oroszlán ágaskodik a véres kardért. A Szotyori Nagyok kivették részüket a haza védelmében. De tény, a dicső elődökről már kevesebb szó esett a családban. A közelebbi családtörténet jobban élt az emlékezetben. Ott volt például dédapám, Nagy Károly, aki már egyszerű leányt vett feleségül, Tóth Ágnest, akinek édesanyja, Tóth Anna házvezetőnő volt Brassóban, és szerelemgyereket hozott a világra. Ebből a házasságból származik az én nagyapám, Simon, és testvérei, Zsófia és Ágnes. Nagy Károly testvére, János építész volt, mérnök, és elvett feleségül egy osztrák bárónőt, Riethofeni Gugemberg Eufrosinát. E két házasság miatt az üknagyanyám, Pávai Vajna Terézia mindkét fiával haragban volt. Károlyra azért, mert rangján alul házasodott, Jánosra pedig azért, hogy osztrák baronesszel kötött házasságot. Ükanyám megszenvedett a '48-as forradalomért. A szabadságharc után bűjtatta az ellenállókat. Jól ismerte Török Jánost, aki Várady Józseffel együtt részt vett a Makk-féle összeesküvésben, akiket ki is végeztek. Akkor több háromszéki nemesasszony támogatta és rejtegette őket. Egy Kovács nevű kapitány tartóztatta le az asszonyokat és börtönbe zárták.⁷

– *Egyenes ági leszármazottai Nagy Ferenc huszárkapitánynak, akit Ferenc császár kitüntetett a „bátor szív” címmel?*

7 1851 nyarán Makk megbízottja, Rózsafi Mátyás Háromszéken járt és felvette a kapcsolatot Kenderessy Annával, a mozgalom tagjával, aki 1850-ben, annak marosvásárhelyi fogsága idején támogatta Makkot. Rózsafinak nem ez volt az első háromszéki tartózkodása. Feltehetőleg ekkor kerültek kapcsolatba a Szotyorban birtokos özvegy Nagy Tamásné, Vajna Teréziával, és a Sepsiszentgyörgyön élő özvegy Márk Istvánné Mihály Annával. Az utóbbi a források szerint Makk ügynökéként működött. Rózsafi 1850 őszén a kisázsiai Brusszába szökött, ahonnan 1851 nyarán Makk visszaküldte őt Háromszékre. Júliusban két hetet töltött Teleken, Horváth Károly későbbi vértanú birtokán, majd Szotyorban, özvegy Nagy Tamásné kúriájában tartózkodott. Ide hívta meg beszervezés céljából, miután tisztelgő látogatáson volt, a kilyéni birtokos Székely Gergely volt honvédtisztet és annak anyai nagybátyját, P. Horváth Albertet, Háromszék egykori főkirálybíróját. /.../Székely visszaemlékezése szerint nem bíztak Rózsafiban, sőt inkább gyanakodtak, mert Kovács István kapitány kerületi főbiztos, feltűnően, éppen ebben az időszakban többször is látogatást tett Szotyorban, Nagy Tamásnénál. Az utóbbit – Török János társainak letartóztatása után – Kovács elfogatta, csendőri kísérettel Sepsiszentgyörgyre vitette. Másfél év Nagyszébenben letöltött börtönbüntetés után szabadult, testileg-lelkileg megtörve. (Demeter Lajos – Süli Attila: Újabb adatok és szempontok Váradi József 1853–54. évi háromszéki mozgalmának történetéhez. In *Acta Musei Militaris in Hungaria*. Hadtörténeti Múzeum, Budapest, 2014, 16–17. o.

- Nagy Ferenc külön ág. Ükapám Nagy Tamás volt.

- *Nagy Simonnak, a nagypának a felesége volt a Kiss Manyi színésznő édesanyja?*

- Igen. Apám féltestvére volt Manyikának. Nagyanyámat, aki tanítónő volt, elhelyezték Zágomból Illyefalvára. Nagypámmal megismerkedett, elég bűnös dolog volt, ugye, háromgyermekes asszonyként. Állapotos maradt, a saját gyermekeit – Lajost, Ilonát és Manyikát – ott hagyta Ilus néninél Zágomban, elváltak, és nagyanyám férjhez jött Szotyorba Nagy Simonhoz. Aztán a gyermekek is sokat voltak itt Szotyorban.

- *A trianoni döntés után mekkora birtokot hagytak meg?*

- Nagypám jogot végzett ember volt, de nem gyakorolta hivatását. Dédapám, Károly is jogász ember volt, a testvére, János építész volt. Mesélték a rokonok, hogy Ausztriában építettek egy alagutat, még ma is ott látható a neve, mint a munkálatok vezetője. Nagyanyám, Nagy Simonné Nagy Zsuzsánna a zágoni Nagy Imre kántortanító leánya volt. Az ő első házasságából született Kiss Manyi. Nagyanyám is tanítónő volt, és miután nagypám meghalt fiatalon, nem tudta vinni a gazdaságot. Apám tízévesen maradt árván, és tizenhét évesen vette át a gazdaságot, még pedig egy Horváth nevű szásznak köszönhetően. Ez a szász ember Nagy Imre nagybirtokos földjeit bérelte. Nagy Imre miniszteri tanácsos volt akkor Budapesten, felesége, Sinkovits Klára⁸ néni a megye leggazdagabb emberének a leánya volt. Ők Magyarországon éltek, de a birtokot kiadták egy szász embernek, aki azt mondta apámnak, hogy vegye át a tönkremenőfélben levő birtokot, mert ha nem, egyedül marad, mint az uja: „vegye át a birtok, én tanítsa magát” – mondta. Apám átvette a birtokot és elment a Nagyszeben melletti szász gazdasági iskolába. Nekiállították répát szedni, de még szerszámot sem adtak, kézzel tépették ki. Volt Nagyenyeden egy másik iskola,

8 Szentkatolnán áll az empire stílusban épült Sinkovits-kastély. Eredetileg zabolai Basa Tamás építtetett 1649-ben egy reneszánsz udvarházat. Ennek az építkezésnek állít emléket az oromfalba visszaépített kőtábla. Később a birtokot az ozsdolai Kuún család örökölte, a 19. század elején az épületet empire stílusú kastéllá építették át, a főhomlokzat ekkor kaphatta mai formáját. A birtokot a 19. század végén dr. Sinkovits Ignác ezredorvos és felesége, Cseh Polixénia vásárolták meg, ők véglegesítették az épület hátsó homlokzatát. Fiuk, dr. Sinkovits Ottó jogász a faluban szeszgyárat alapított, és mintagazdaságot alakított ki.

apám levelet írt az igazgatónak, Nagy Endrének, hogy milyen tanítás folyik a szász iskolában, nem tanulnak semmit. Ugyanis Nagy Endre igazgató vezetése alatt nyitották meg a '30-as évek derekán a Bethlen Kollégium csombordi gazdasági iskoláját. Válaszlevelet kapott, hogy felvették abba az iskolába. Szorgalommal tanult, bújta a könyveket, jól felkészült, és szerette a gazdaságot. Nagyanyám például előcsíráztatta a burgonyát, és utána ültették el, így három héttel hamarabb ásták a ptyókát. 1945-ben gülbaba ptyókát termesztettek piacra, jól ment a mezőgazdaság, apám értett hozzá. 1946-ban, amikor volt a nagy szárazság, holdanként 10 tonna korai termése volt, vetőmag-burgonyája jó áron kelt el. Veszekedtek a vásárlók. Igen ám, de olyan infláció volt, hogy a pénzt nem győzték megolvasni, patikamérleggel mérték. Olyan ára volt a ptyókának, amit háztól elvittek, mint a piacon az első osztályú cseresznyének.

Tehát visszatérve az impériumváltáshoz, nagyapámtól elvettek valamit a román hadsereg számára, aztán még az egyházhoz is került, de nem vettek el sokat. A kemény harc a kommunizmusban következett, amikor mindenüktől megfosztottak, földönfutóvá tettek. Nem volt nagy birtoka nagyapámnak sem, így keveset vettek el a román világban. Apám a Groza Péter földreformja előtt 87 hektáron gazdálkodott és Nagy Évának⁹ is ennyi volt.

– *Édesapja fiatalon megnősült, és szintén kántortanító családból nősült.*

– Nagyapámnak egyetlen saját gyermeke volt: apám, Nagy Simon. Ő 1915-ben született, fiatalon megházasodott, tizenkilenc éves volt mindössze. Édesanyám Sidó Rozália (szül. 1913-ban), az uzoni református felekezeti iskola kántortanítójának, Sidó Jánosnak volt a leánya. Sidó nagyapám szülei, Pávai Sidó Gergely és Zakariás Berta gazdálkodók voltak, csak nagyapám lett tanítóember, aki Uzonban kapott állást. Végigszenvedte a román világot, mert nem tett esküt. Felekezeti iskolában tanított, és vállalta a kántorizálást Uzonban. Amellett önkéntesen még ellenőr is volt a Hangya Szövetkezetrél. 1940-ben aztán nyugdíjazták.

9 Nagy János ükapámnak és Pávai Vajna Terézia ükanyámnak öt gyermeke volt: két fiú egyetemi hallgató korukban tüdővészben meghaltak, Emma, Terka és Imre vitte tovább a családfát. Imre felesége Sinkovits Klára volt, az ő gyermekeik: Klára és Éva. Éva örökölte a szotyori birtokot, Klára a szentkatolnait.

Tehát szüleink házasságából születtem én (1935) és Tamás öcsém (1942). Engem a román világban kereszteltek és a román anyakönyvi hivatalnál a Nagy Simion Varnava nevet írták be, magyarul Nagy Simon Barnabás. Öcsém magyar világban született, neki már magyarul vezették be a nevét. Mai napig nem tudtam magyarosítani a nevem, a pereskedés és a birtok visszaszerzése miatt, így is annyit akadémizáltak a visszaszolgáltatással, mert a múlt rendszer kiszolgálói érvényesültek most is, a földek elosztását önkényesen végezték. „Kiosztottak” valósággal minket. Mivel a mi földjeink jó minőségűek voltak, ezért ezeken létesítettek állami gazdaságokat, helyette nekünk imitt-amott egy-egy darabot visszamértek. Öcsémmel ketten kellett volna kapnunk 50 hektárt, mert ugye, ennyit hagytak meg 1945-ben, a Groza-féle törvénnyel. Aztán jött 1949, és mint földesúri maradványoktól, elvettek mindent. Utánunk következtek a kulákok, az talán még keményebb harc volt itt Háromszéken.

Most a romániai változások után visszakaptam 21,60 hektár szántót, s a többi legelő, a szotyori határ helyett. Az első földtörvénnyel 1991-ben perrel vettünk vissza közel 10 hektárt. Mert akkor telekkönyvvel lehetett igazolni, hogy valóban a téeszbe kerültek a földjeink. Azt megnyertük, de a helyiek nem akarták ténylegesen visszajuttatni. Albert Álmos akkori polgármester jóvoltából kaptuk vissza, mert azt mondta, ha megnyertük a pert, vissza kell szolgáltatni, ha másként nem megy, rendőri kísérettel méreti vissza. Voltaképpen az történt, hogy az állami gazdaság elcserélte a területeket a kollektív gazdaságokkal, és a mi földjeinket a téesz-tagoknak osztották ki. Jött a világváltozás – nem tudom, minek nevezem, ami itt végbement – és a mi földjeinket kiosztották a kollektivistáknak. A második földtörvénnyel részvényesek lettek sokan, olyanok is, akiknek nem volt földje az állami gazdaságban, aztán amikor felbomlott, akkor minden részvényes kapott földet. Mi pedig újra kifosztottak lettünk. Teljesen a kezükben voltunk akkor is, most is. Így kaptuk vissza Szotyorban a Gabonás-kertet, rajta van egy régi épület, ami még 1802-ben épült, Nagy Tamás építtette. Igaz, a fiai nem laktak benne, mert Károly máshol építkezett, ott most én lakom. Ezen az udvaron állt a dédapám háza, de azt teljesen lerombolták a kommunizmus idején. Ami most itt van, mindent én építettem a fiammal.

- *Beszéljünk 1949-ről, mi történt azon a bizonyos március 2-ről 3-ra virradó éjszakán?*

- Jöttek éjjel, éjféle 12 után valamivel, egy csoport emberrel, összeszedték innen a faluból, hogy legyen tömeg mögöttük. Milicistákkal együtt érkeztek. Aktivisták vezették, egy Cser nevű brassói magyar borbély volt az a pártember, aki vezette az államosító bizottságot. Azt követelte apámtól, írja alá, hogy önként adja át a vagyonát. Apám kikelt magából, azt kiabálta: „Milicista vezeti ezt a rablást? Jöjjenek! Pizkos banda! Ilyesmit kérnek, hogy én aláírjam? Maga a koronatanúm – mondta ennek a brassói borbélynak –, hogy én ilyent nem írok alá!” Szóval ez egy kommunista párthatározat volt, aztán később adtak neki számot is, hogy törvényerejű rendelet legyen. Negyven kilós csomagot lehetett összeszedni, de időt nem hagytak semmire, bevitték Szentgyörgyre egy fekete, dubaszerű autóval. Én tizennegyedik esztendőmben jártam, de még a hétesztendős öcsém is rajta volt a kizsákmányolók listáján. A Miliciának volt egy nagy terme, gyűlésterem lehetett, oda bezsúfoltak mindenkit, akit Háromszéken összeszedtek. Sokáig vártunk, amikor jött egy milicista, és azt mondta, mindenki keressen magának lakást. Apámnak sok jó barátja volt, de kinek a nyakára menjen? Hát egyszer jön Wutsi Frédi (Alfréd) bácsi, aki meghallotta, mi történt, s azt mondta: „Gyertek hozzám!” Az édesanyjának a tulajdona volt a Zöldfa Vendéglő, németek voltak, aztán ki is telepedtek Németországba. Nála laktunk 2-3 hetet, s akkor édesanyám egyik rokonánál, Szemerján kaptunk egy szobacskát, ott lakott a család másfél évet. Édesapám alkalmi munkát vállalt, ahol és amit kapott. A személyi igazolványainkba nem ütöttek még pecsétet, de minden hétfő reggel 8 órakor kellett jelentkezni a milicián. 1950 nyárutó volt már, amikor beszéltek édesapámék, hogy lázadás van a falvakban, ellenállnak a kollektivizálásnak. Bajkó Lajos bácsi, egyik sorstársunk mondta édesapámnak: „Nézd meg, Simon, ennek mi isszuk meg a levét!”. Hagyták, hogy a lázadás terjedjen el, legalább két-három hetet hagyták és provokáltak. Szeptember 22-én éjjel szedték össze megint az összes kiemeltet, ugyanúgy, mint '49 márciusában. Levitték Brassóba a vasúti rendezőállomásra (traj), bevagonírozták teherszállító kocsikba szüleimet és sorstársaikat, és elvitték Dobrudzsába, akkor Konstanca tartományba. A Tulcea-Babadag vasútvonalon, Cataloi

állomáson kipakolták az elhurcoltakat, felnőttest, gyermeket, és Măcin rajonban a Traian nevű állami gazdaságba vitték, de akkor Dr. Petrov Alexandrov volt a neve. Olyan 60 km-re volt az állomástól. Ott volt az elhurcoltak között édesanyám és öcsém. A nevezett Petrovról egyszer a kórházban hallottam. Amikor a disznóknál dolgoztam, egyszer egy kivénhedt kant kellett feltenni az autóra, és egy román fiúval, Țiriac Nicuval fogtuk elől, valahogy megrúgott a disznó, nem is éreztem akkor melegében, de délutánra belázasodtam. Bevittek a rajoni kórházba, Măcinba. Temesváryné Gerlóczy Marietta intézkedett, azt hitte, hogy tifuszt kaptam. Negyven fokos lázam volt, megvizsgáltak és kezdték adni a penicillint izomba, de nem ment le a lázam. Úgy legyengültem, hogy nem volt jártányi erőm, s akkor hajnalban bevittek mentővel a brăilai nagykórházba. Reggel kilenckor jött az orvosi komisszió egy idős professzorral, akit körülvettek a fiatal szakorvosok és gyakornokok. A professzor elveszi a papírt, ami az én lakhelyemet mutatja, és olvassa hangosan: IAS Dr. Petrov Alexandrov nevet. Csúfosan azt kérdezi az öregúr: Na, răspundeți, cine a fost „doctorul” cel mare? (Na, feleljen, ki volt a nagy „doktor”?) Nem tudta senki, s akkor azt mondja: Ne is gondolkozzanak, mert egy nihilista szélhámós volt. V. I. Lenin nagybátyja. El is magyarázta, hogy ez a Petrov belekeveredett valami összeesküvésbe a Szovjetunióban, és menekülnie kellett, akkor jött a Duna-deltába, ott bujkált. Mivel ismerte a kinin hatását, ezért magas láznál használni kezdte a maláriás betegeknel. Gyógyította a lipován halászokat, ettől lett nagy „doktor”. Azt hittem, megdermedek az ágyban, mikor hallottam. 1956-ban jártunk, Romániában még ott voltak az oroszok, azt sem tudtam, álmodok-e? De híres professzor volt, csontsebész, nagy műtétekre és konzíliumokra még helikopterrel is vitték el, beszéltek utána a kórházban. Tőlem a harmadik ágyban feküdt a Progresul gépgyártó nagyüzem párttitkára, akit egyik társunk provokált, és megkérdezte, mit szól a professzor megjegyzéséhez? Azt mondta: „Lasă, că nu poți să scoți peștile din săritele lor, că avem nevoie de ei.”¹⁰ Akkor hallottam a nihilista Petrovról. A professzor megnézte a patarúgás helyét, és a kialakult fekélybe beinjekcióztak 500 ezer egység penicillint, és délutánra a lázam lecsökkent 37 fokra. Aztán kivágták, és helyrejttem. Ez volt az Alexandrov Petrov története.

10 Román szólás, szójáték: nem tudod a fickándozó halat kifogni / a hal természetét megváltoztatni, de szükség van rájuk.

- *Előreugrottunk a történetben, hiszen ott maradtunk el, hogy nem voltak ott az elhurcoltak között akkor, amikor a háromszékieket Dobrudzsába vitték kényszermunkára.*

- Mi apámmal kimaradtunk. Gazdasági iskolába jártam Szentgyörgyön, ott értesültem, hogy anyámékat elvitték. Búsultam, mi lesz most, de a tanárim vigasztaltak. Jó emlékeim vannak Havadtói Imre igazgatóról, Demeter Sándor tanár úrról, aki Kőröspatakról származott, és aki mondta nekem: „- Ne búsulj, fiam, lesz valahogy!” Dél körül hívtak azzal, hogy édesapám keres. Megörvendtem nagyon. Ő ott volt baksavágni, vagyis erdőgyériteni a Sugás-erdőben. Vékonyka ágakat vágtak ki, hogy télire legyen fánk. Meghált egy barátjánál, ezért nem vitték el. Másnap jelentkezett a Szekuritátén, vitt engem is magával. Hazaengedtek, hogy ezt-azt szedjünk össze magunknak, de a lakásunk le volt pecsételve. Volt egy kiküldött a városi tanácstól, Kisgyörgy Tamás, rendes ember volt, felvette a pecsétet, beengedett és azt mondta: pakoljanak össze mindent, amit lehet, jobbacska holmit. Sok nem volt, mert még a bútorokat is úgy kaptuk innen-onnan. A mi házunkból Szotyorban mindent széthordtak. Jut eszembe, hogy miután hazakerültünk Dobrudzsából, évekkel később anyámat egy kedves ismerős fiatalasszony behívta a házába, hogy megmutassa, milyen szép. Hát nem felismerte az abroszt az asztalon? Még meg is kérdezte: „- Ugye, felismeri a nagyságos asszony?” Mondta anyám: „- Hát hogyne, 'sze anyám varrta!”, de nem mondta volna egy fél szóval sem, hogy visszaadja. Anyám sírva mesélte el a történetet.

No, de visszatérve a történetünkhöz. Bevittek Brassóba a Szekuritáté pincéjébe, odahozták az ún. „lázázókat”. Minket, a „burzsoá-földesúri kizsákmányolókat” összekeverték a „lázázókkal”. Jó nagy pince volt, frissen padolva fenyődeszkával, oda zsúfoltak össze, és ahogy leültünk, odaragadtunk a gyantás padlóhoz. Ott voltunk egy, de lehet, hogy vagy másfél napot, s akkor jöttek és olvasták a nevünket, és „echipare”¹¹ parancsal kivitték egy dubába, egymáshoz szólni sem szabadott, ha mégis megtettük, ránk kiabáltak. Felszállítottak a fellegvárba, akkor börtön volt: Hadnagy Pista bácsi, Borbáth Dezső, Bene József, Bene Dénes, egy másik szállítmánnyal hozták Szakács Jánost, ő „lázázó” volt, Kicsi Vilmos, rájuk emlékszem. Következtek a kihallgatások, úgy

11 Román: Szerelőzködés!

működött, mint egy kisebb üzem, jöttek-mentek az autók, szállították a rabokat. Ott voltunk három hónapot. Fiatal voltam, jóformán gyermek, tizenhatodik évemben jártam, kiéhezettek úgy, hogy egy életre megtanultam enni, akármilyen ételt adtak, finomnak tűnt. Reggelre volt tercs¹², valami puliszkalé, olyan három deci, egy kicsi marmaládéval. Első napokban rá sem tudtunk nézni, de később a csajkát az ujjunkkal kimártottuk. Délre volt valami gyenge leves, benne néha murok megvagdosva, de úgy, hogy ropogott a fogunk között a homok, nem mosták meg, és árpakása, ma már az sem tudja az emberek, hogy mi az, és mellé 25 deka kenyér, a napi adag. Estére megint valami hasonló lé. Minket nem hallgattak ki, mint a lázadókat, hanem ott tartottak, amíg Dobrudzsa felé összegyűlt egy új transzport. Szegény Zsigmond Zolti bácsit ütötték-verték. Ő vágta el a telefondrótot otthon, Gidófalván, amikor a falu lakosai fellázadtak,¹³ két fiatalembert meg is lőtték a milicisták a megtorlás során. Nem vallott. Gúzsba kötötték, ütötték a talpát, kínozták kegyetlenül. A fellegvári börtönben beszélgettek a foglyok, kérdezték, hogy miért vitték oda őket? Emlegették egy párttitkárnak és egy szekus főhadnagynak a nevét, akik jártak a faluba és biztatták őket, hogy ha nem akarnak kollektívet, szervezzenek tüntetést, elvégre népi demokráciában élünk. Azt is mondták, hogy írják fel a tüntetés tábláira, hogy „Éljen Sztálin elvtárs! Éljen a Román Kommunista Párt! Le a kollektívvel!” Az emberek pedig szót fogadtak. Na, ez volt a „lázadók” története. Minket, amikor annyian összegyűltünk, levittek Tulceába. A milícia épületében voltunk egy szűk hetet. Megengedték, hogy kísérettel kimenjünk, vásároltunk puliszkalisztet, túró, olajat, volt egy nagy fehér mosdótálunk, amit vittünk magunkkal, és abban főztük a puliszkát a milícia konyháján. Bene Jóska bácsi osztotta el mindenkinek. Őt két testvérével – Dénessel és Zoltival – Dálnokból emelték ki. Két csajkával kaptam, nem győztem enni. Utána a milícia „kiadott” a zebili kőbányának, és ők „elvéllaltak”. Zebilben egy vasúti kőbánya volt, erős gneiszet bányásztunk, kemény kőzet volt, tört, mint az üveg. Hosszú nyelvű

12 Román: terci – híg puliszka

13 1950. szeptember 24-én a Háromszék megyei Gidófalván az erőszakos kollektívizálás ellen lázadás tör ki. A Sztálin arcképe alatt felvonuló falusiak ellen a katonaságot vetik be, a véres megtorlásnak több sebesülte és letartóztatottja van. Ezekben a napokban hasonló megmozdulások történtek több más háromszéki faluban (Maksán, Bodokon, Köröspatakon.)

kalapáccsal törtük és raktuk vagonokba. Volt egy bakancsocskám, de kellett vegyek egy gumibocskort, mert az nem csúszott az emelőn, amikor taszítottuk fel a rábát¹⁴, a bakancs csúszott, de a gumi tapadt. Még volt egy hasonló korú gyermek, tizennégy esztendő, ha lehetett, a mikóújfalusi Szakács András, Bandika. Hazafelé leveleztünk, tudatuk, hogy élünk, megvagyunk, addig nem tudtak rólunk semmit. Innen, a szentgyörgyi rokonoktól értesültünk, hogy anyám és öcsém hol vannak. Itthoni közvetítéssel léptünk kapcsolatba velük. Egy Pătrașcu nevű volt a bánya igazgatója, megkértük, hogy engedjen el meglátogatni. Hatvankét kilométerre voltak tőlünk, a Duna mellett, Orejaria (Rizsfarm) – úgy mondták, nagy barakkok voltak. Gyalog elmentünk, néztük a térképet, románul írta a falvakat, de ha kérdeztük, hogy merre menjünk, csak a régi török neveket tudták, Alibiköy (Agighiol), Besteköy (Beștepe), Ortaköy (ma Horia), ahogy az öregeket is mind török névvel szólították. Valahogy így hangzottak. Az állami gazdaság, ahová mentünk, Mircea Vodához tartozott, ott volt a központja. Elértünk az állattenyésztési részhez, ott megháltunk, apámék sok ismerőst találtak, beszélgettek. Ott volt például Hollaky Béla bácsi és Ilus néni Tamásfalváról, és Jakabos Anti bácsi, aki ott is halt meg, nem érte meg a hazajövetelt. Másnap aztán elmentünk, megkerestük anyámékat. Nagy barakkban laktak, mindenkinek volt egy prices, alatta a csomagja, feje felett egy polcocska. Aztán kérvényeztük, hogy engedjenek oda, ahol ők is dolgoznak. Borbáth Dezső bácsi is velünk volt, ő dálnoki volt, szintén „lázaszó”, közeli rokona Barabás Miklós festőnek. Szegény még a kapun sem ment ki, mégis lázaszó lett. Felesége és családja Konstanca tartományban¹⁵ voltak egy faluban, így neki könnyebben ment ugyanazon tartományon belül. Két hét alatt meg is kapta az engedélyt. De mi Konstanca tartományból Galacba kértük az áthelyezésünket, nagyobb bürokráciába került és hat hónapba tellett, amíg elengedtek. 1951-ben jártunk, jött az ősz, learattuk a rizst, kicsépeztük, még jó idő volt, októberben a Dunában mosakodtunk.

14 Román: roaba – targonca

15 A Hivatalos Közlöny (Buletinul Oficial) 1950. szeptember 8-iki számában megjelent 5/1950. sz. közigazgatási törvény szerint létrehozták Románia új közigazgatási beosztását: szovjet mintára a megyék helyett 28 tartományt alakítottak ki. Erdély 22 megyéjéből 11 tartomány lesz, például Sztálin tartomány része lesz Csík, Udvarhely és Háromszék megyék (mint Csíkszereda, Székelyudvarhely, Kézdivásárhely és Sepsiszentgyörgy rajonok).

Kellett is, mert a rizspor, csépeléskor vastagon rakódott az emberre. Utána jött a szántás, ökrökkel, egyes ekével szántottuk a rizsföldeket.

– *Idézek egy történetet abból a beszélgetésből, ami a zaláni Apor László családjának kálváriájáról szól. Apor Márta mesélte – ő kislányként élte meg a dobrudzsai kitelepítést –, emlékeiből idézem: „Semmi pénzünk nem volt, decemberben, amikor szántottuk a rizsföldeket, zokniban jártam az ökrök előtt. Emlékszem, nem tudtam, melyik a »hisz«, melyik a »csá«¹⁶, de nem csak velem esett meg. Néhai Szotyori Nagy Simonnal történt meg a következő kedves eset: rókabundában ment az ökrök előtt, s egy eresztevényi földbirtokos, Laborfalvi Benke László fogta az ekeszarvát, életében ekét sem látott, tartalékos tiszt volt, rendkívül udvarias, s mondta Rózsika néninek, hogy »hisz, kezit csókolom!« Rózsika néni ment elől, füttyült, énekelt, s húzta jobbra. »Hisz, kezit csókolom!« – mondta újra Benke, és az eke kidobta, kiesett a barázdából. Feltápáskodott, s azt mondja: »Az istenit, naccsága, hisz, ha mondom magának!« Körülbelül így romlott a stílusa. Ezek voltak azok az epizódok, amiket nem lehet elfelejteni.” Ismertős a történet, hiszen az édesanyjáról van szó?*

– Nem éppen úgy volt, Mártika nem jól emlékezett. Magyarul mondta Laci bácsi: megide ne, meg hó, vagy meg csá. Románul tényleg úgy mondják: „hisz”, még hozzátették: „hisz boá” vagy „hisz boálá”, „csá boálá”¹⁷, ami betegséget jelent, de úgy csúfolódtak, magyarítva a szót. Megmaradt ez a történet, emlegették aztán később is, bár hamarabb történt, mint ahogy mi odakerültünk apámmal. Én is szántottam, de úgy megtanítottam az ökrököt, hogy nem kellett vezető, pedig két embert adtak egy eke és négy ökör mellé. Egyedül szántottam a négy ökrökkel. S aztán télen kanász lettem, disznógondozó. Ott is ragadtam, nagy örömöm telt abban, ahogy a kocák malacoztak, ott ültem mellettük még éjjel is, hogy meg ne nyomják a malackákat. Normánk volt, aminek teljesítése után kaptuk a fizetést. Olyan gyenge pénz volt a lej az '50-es években, hogy 1951-ben 250 lej volt a havi bérem, és egy kg zsír ára 50 lej volt. De sokat és jól teljesítettem, még prémiumot is adtak egyszer, pénzjutalmat. Öcsém is mellettem dolgozott, de öt évvel volt fiatalabb nálam, akkor még gyermek volt, így az ő normáját is én teljesítettem.

16 „hisz” = balra, „csá” = jobbra, igásállatokat noszogató szavak

17 Bou – román: ökör, felszólító módban: boule

- *Mi volt a legnagyobb nehézség? Mi tette elviselhetetlenné az életet? Volt-e társasági élet, vidámság is a keserűségben?*

- Számkivetettek és kiszolgáltatottak voltunk. A két közeli falu Traján és Cerna volt, ez utóbbi kissé messzibbre. Apám ott valami lisztet vásárolt, többecs két, vagy tíz kilót, s a nyakán hozta haza 6-7 kilométert, megerőltette magát, és kapott egy agyér-bénulást, alig negyvenévesen. Lebénult fél felére. Ekkorra történt az is, hogy én is sárgaságos lettem. Nem éreztem jól magam, elmentem Horiába, amint említettem, török nevén Ortaköybe. Az orvos nem engedett haza. Hat hétig ott voltam, s onnan amikor kiengedtek, gyalog mentem haza, vagy 13-14 km-t. Anyám apámmal a brăilai kórházban volt. Öcsém is velük volt.

Társasági élet? Igaz, fiatalok voltunk, de kevesen, egykorúak velem csak Apor Márta és Jakabos Ildikó, de voltak román barátaim, így néha bementem a trajáni órába, ahol egy harmonikával muzsikáltak, és körtáncot jártak, felöltözve szépen román ruhába. 1956-ban, amikor volt a magyarországi forradalom, a románoktól hallottuk a híreket. Nagy rokonszenvvel néztek ránk az egyszerű emberek, erősen szerették azokban a napokban a magyarokat. Hívtak be, akinek rádiója volt, hogy hallgassuk. Mondogatták, hogy jó lenne, ha megszabadulnának az oroszoktól hozott kollektív gazdaságoktól. Akkor még nem volt befejezve a kollektivizálás, a kicsi kollektíveket, a társulásokat megcsinálták, ahogy nálunk is, aztán a '60-as években indult a nagy nyomás, hogy mindenkit bekényszerítettek az MTSZ-ekbe (mezőgazdasági termelő szövetkezet). Még a hatósági emberekkel szemben is mellettünk álltak. Öcsém egyszer nagyon kívánt egy biciklit. Vettem neki egy román gyártmányú Victoriát, gyenge volt, de nekünk az is nagy dolog, két-három hónapi fizetésem spóroltam meg rá, és még kölcsön is kértem. Egyszer csépléskor jött a faluból a milícia, s valami pártaktivista, hogy elrekvirálja a biciklit a cséplési szezonra. Szegény lebénult apám is kiabált rájuk, ahogy tudott, én sem hagytam a dolgot, és észrevették a traktoristák, de felfigyeltek a irodában is, hogy mi történik? A traktoristák pártomra álltak, s odajött a főmérnök, Nică Gheorghe volt a neve, kérdőre vonta, hogy: „Maguk mit akarnak? Ez itt állami gazdaság, s ezek a mi embereink, maguknak itt semmi köze

nincs hozzájuk, dirigáljanak otthon a faluban. Eltakarodjanak innen!” Elkergette őket. Nagy megszegyenülve elmentek.

Apámat még négy évig ápoltuk az agyembólia után, le volt bénulva. Szerencsénk még így is egy „földinkkel” volt. Dr. Sepsiszentkirályi Kiss Kálmán törvénybíró Brassóban írta a kérvényeket, és egyet a sok közül jóváhagytak. 1958-ban hazaengedték az egész családot. Nagyapám, Sidó János uzoni házában laktunk, akkor volt itthon a nagy kollektívizálási hullám, munkahely nem volt, és Brassóba nem mehettünk, mert D. O.-sok voltunk. Anyánknak a dobrudzsai nyolc évet nem számították be a nyugdíjba, és nem volt, csak kilenc éve, tehát kellett még egy, tehát tíz év a szociális nyugdíjjogosultsághoz. Uzonban az állami gazdaságnál kerestek egy takarítónőt, próbálkozott, de nem vették fel. 1963-ban a D. O.-t megszüntették, s akkor elment dolgozni, a kollektív gazdaságban volt segédkönyvelő. Apám 1967-ben meghalt, s utána anyám elment Brassópojánára egy szállodába dolgozni, ágyneműraktáros volt. Nem sokkal később méhrákos lett, kezelték, s megműtötték Kolozsváron, de operáció után – már jobban volt – egy vérrög elindult az erekben és a szíve megállt. Három évvel élte túl apámat, 1970-ben meghalt.

– *Hogy alakult az élete?*

– Huszonnégy éves voltam, mikorra hazakerültünk. Be akartak sorozni katonának itthon is, mert Măcini-ben nem sikerült. Ott behívtak és azt mondták, írjak kérelmet, hogy sorozzanak be a román hadseregbe, és írjam bele, hogy milyen helyzetben vagyok. Így felszabadulok a D. O. alól – mondták. Persze elvittek volna munkaszolgálatra. Nem ezt választottam, jobb volt anyám s apám mellett kényszermunkán, mint munkaszolgálatos katonának lenni. Mikor hazakerültem Dobrudzsából, hívtak ide Szentgyörgyre ugyanezzel a mesével. Akkor már huszonnégy esztendősem voltam, gondoltam, eltelik még két év valahogy, és huszonhat évesen már kiöregedem a sorkatonai szolgálatból.

Uzonban nehezen kaptam munkát. Fiatalon megházasodtam, született egy fiam, szép gyermek volt, mindent ő örökölt Uzonban. Méhészettel kezdtem foglalkozni, és ilyenformán vállalkozó maradtam a kommunizmusban is, miután 1964-ben felszabadították a kényszerlakhelyről. Kezdttem egy család méhvel és három rajjal, és szaporítottam,

mentem vándorolni az akácvirágzaskor. Olyan évem volt, amikor 3 és fél mázsa akácmézet hoztam haza. Húsz évet a méhek után éltem. A házasságom sajnos nem sikerült, elváltunk, otthagytam Uzont. Megismertem a mostani feleségemet és elköltöztem Dálnokra, ott éltünk az ők házukban. A legelső méhpavilont én készítettem. Egy autóbusz aljára építettem fel a 82 méhcsaládos pavilont.

1990 után rögtön nekifogtam gazdálkodni Dálnokon, majd itt, Szotyorban és Illyefalván béreltem területeket. Közben harcoltam, hogy adják vissza a mi tulajdonunkat, vettem egy traktort, és azzal szállítottam a méheket. Visszaszereztem ezt az életet, itt, ahol most lakunk. Mindenütt keresztbe tettek, ezt a 88 áras udvart perrel szereztem vissza, pedig semmi nem volt meg rajta, bulldózerrel temették be a házunk helyét.

- *Az elmúlt évtizedekben mi történt itt, Szotyorban?*

- Mikor államosítottak, ide állami gazdasági székházat helyeztek, még megvolt minden épület. Utána átköltöztek Uzonba, és ezt meghagyták a vendégmunkásoknak, Bákóból, Vranceából jöttek munkások. A lovakat bekötötték a házba, azok a ház oldalát kiduvasztották, a mennyezeti gerendákat pedig eltűzelték. Nem jártunk vissza ide, csak halottak napján a temetőbe. 1990-ben, a változások után azonban visszaigényeltem a földeket az akkori földtörvény szerint, de betettek részvényesnek az állami gazdaságba. 50 árat adtak vissza természetben. Fellebbeztem, ám ellenségesek maradtak a helyi vezetők is, az állami gazdaság vezetői is.

- *Magyar magyar ember ellen ismét, mert akik döntéshelyzetben voltak itt helyben, magyarok voltak.*

- Fel is szólaltam egyszer egy gyűlésen, elmondtam, hogy „én a kommunizmusban üldözött voltam, s amikor jött az új világ, a hatalomban mind azokat láttam, akik nekem üldözőim voltak, úgymond. Ezért kellene összefogjunk, akik magyarok vagyunk, ne pártoskodjunk, marjunk egymást.” Meggyőződésem, hogy csak akkor maradhatunk meg, ha megszűnik közöttünk, magyarok között az ellenségeskedés, nem szakadunk pártokra, nem szóródunk szét.